

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ЖМАЄВА Наталя Сергіївна

УДК 81'342.6'373.45+001.4 (043.3)

**ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ
АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СФЕРІ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**
(експериментально-фонетичне дослідження)

10.02.15 – загальне мовознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Корольова Тетяна Михайлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Жабрюк Олена Анатоліївна,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри граматики англійської мови

кандидат філологічних наук, доцент
Бондаренко Ельвіра Сидорівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
доцент кафедри німецької мови

Захист відбудеться «24» червня 2010 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «23» травня 2010 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. В. Савчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується підвищеним інтересом лінгвістів до різних аспектів мовлення, що звучить. Особливої уваги заслуговує вивчення чинників, які зумовлюють динаміку внутрішньої структури мови, а також пошук чинників звукових змін у системі мови й мовлення.

Чисельні лінгвістичні дослідження доводять наявність взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів, що призводять до варіативності мовної системи (Е. С. Бондаренко, Л. М. Курченко, О. Д. Петренко, О. І. Стеріополо). Зміни в мові відбуваються завдяки закладеним у ній потенціям внутрішнього характеру, які проявляються під впливом зовнішніх, соціальних феноменів (Н. С. Валгіна). При цьому дія зовнішніх факторів обмежена певним прискоренням або уповільненням дії внутрішніх (О. І. Стеріополо).

Розвиток суспільства, загальні тенденції до інтеграції та глобалізації в різноманітних сферах діяльності зумовлюють вплив зовнішніх чинників на вимовну варіативність: інтенсивне проникнення англо-американських запозичень у всі сфери мовного спілкування призводить до чисельних запозичень у багатьох контактуючих з англійською мовах; науково-технічний прогрес вносить істотні зміни до лінгвістичної моделі світу, внаслідок чого значну частину сучасного лінгвістичного фонду складає спеціальна лексика, зокрема термінологія (А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько).

Одним з основних «посередників» мовних контактів є ЗМІ, які відіграють величезну роль у популяризації іноземних слів (В. М. Вакуров, О. А. Земська, Л. П. Крисін, Р. М. Попов). Мовлення дикторів радіо й телебачення вважається еталонним, зразковим та є об'єктом дослідження експериментально-фонетичних досліджень (О. Г. Васильченко, Н. В. Петлюченко), що відзначають зразковість засобів масової інформації як законодавців мовної й мовленнєвої норми в плані її зміни й закріплення.

Умовою функціонування запозичень у системі мови, що запозичує, є їх фонетична адаптація до фонологічної системи мови-реципієнта. Фонетична адаптація постає чинником вимовної варіативності та виникнення фонетичної інтерференції. Дія цих процесів зумовлена внутрішніми системними можливостями мови, що стимулюють її розвиток.

Проблема адаптації англо-американських запозичень у німецькій та українській мовах досить популярна й вивчалася багатьма вітчизняними та зарубіжними лінгвістами: С. В. Мангушев, О. В. Слаба, М. Adler,

С. Р. Scholz – німецька мова; Л. М. Архипенко, А. Л. Міщенко, А. Д. Олійник, Г. А. Сергєєва – українська мова. Слід зазначити, що в науковій літературі опубліковано незначну кількість фонетичних досліджень, присвячених питанням адаптації англо-американізмів у німецькому мовленні (Л. М. Курченко, J. Abresch); бракує досліджень фонетичної адаптації англо-американських запозичень в українському мовленні.

Концептуальною основою дослідження слугували праці вчених, що присвячені теорії мовного контактування на фонетичному рівні (У. Вайнрайх, Ю. О. Жлуктенко, Е. Хауген), та дослідження, у яких висвітлюються загальні проблеми термінознавства (А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько, Д. Лотте, О. О. Реформатський). За основу лінгвістичного трактування проблеми запозичення іншомовних фонем взято концепцію фонетичних інновацій (ксенофонів) Р. Еклунда та А. Ліндштрюма.

Актуальність дисертаційного дослідження визначається:

- необхідністю аналізу сучасного стану німецької та української вимови англо-американських запозичень: на жаль, існуючі словники вимови німецької й української мов не повною мірою відображають процеси адаптації англо-американізмів; багато з сучасних запозичень не фіксуються в орфоепічних словниках, а подана в них транскрипція й варіанти графічного оформлення англо-американізмів неоднозначні;
- нерозв'язаністю питання про фонемний інвентар мов-реципієнтів (німецької й української), які потенційно здатні розширюватися за рахунок звуків з інших мов (англійської);
- відсутністю науково обґрунтованих даних щодо специфіки утворення й функціонування фонем англо-американських запозичень у німецькому та українському мовленні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідного напрямку Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Фундаментальні дослідження у вищих навчальних закладах» (код 22010020) у рамках кафедральної наукової теми «Теоретичні й прикладні аспекти дослідження типологічних і конкретно-мовних рис дискурсу» (номер державної реєстрації 0107U000467), яка розробляється кафедрою перекладу та теоретичної і прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», протокол № 5 від 29 грудня 2005 р.

Мета роботи полягає у виявленні закономірностей реалізацій фонем англо-американських запозичень у сфері інформаційних технологій

у німецькому та українському мовленні. Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі **завдання**:

- визначити ступінь фонетичної адаптації голосних і приголосних фонем англо-американських запозичень у досліджуваних мовах-реципієнтах у сфері інформаційних технологій;
- вивчити зумовлені інтерференцією механізми алофонічного варіювання голосних і приголосних англійських фонем у німецькому та українському мовленні;
- встановити перцептивні й акустичні параметри реалізацій фонем англо-американських запозичень у німецькому та українському мовленні;
- виявити спільні і конкретно-мовні особливості реалізацій фонем англо-американських запозичень у німецькому та українському мовленні;
- визначити вплив соціокультурних чинників на потенційні вектори розвитку фонетичних систем досліджуваних мов-реципієнтів.

Об'єктом дослідження є мовлення професійних дикторів радіо Великобританії, Німеччини й України у випусках новин інформаційного характеру сфери інформаційних технологій.

Предметом дослідження обрано варіативність реалізацій фонем англо-американських запозичень у німецькому та українському мовленні у зазначеній сфері.

Матеріалом дослідження слугували звукозаписи інформаційних передач британської радіостанції BBC розділу "Digital Planet", німецької радіостанції "Deutschlandfunk" розділу "Computer und Kommunikation" та першого каналу національної радіокомпанії України, розділ «Інтернет, комп'ютер, звук» (записи 2003 - 2010 років). Загальний обсяг звучання становить 18 годин. Текстовий обсяг складають 250 випусків радіоповідомлень, загальна кількість проаналізованих англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій налічує понад 600 запозичень у кожній із досліджених мов-реципієнтів, кількість досліджених сегментів дорівнює 2000 одиниць фонетичної реалізації алофонів англійських фонем англо-американських запозичень у німецькому та українському мовленні.

Мета, завдання й об'єкт дослідження визначили добір **методів** дослідження. У роботі використано комплексну методика, що включає в себе метод лінгвістичного спостереження, який передбачає аналіз структурно-семантичних характеристик англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій, зіставний метод, метод експериментально-фонетичного дослідження (слуховий, аудиторський, інструментальний), метод статистичної обробки кількісних даних, метод лінгвістичної інтерпретації експериментальних даних. За допомогою зіставного методу здійснено порівняння фонетичних систем мови-донора (британського варіанта англійської мови) і мов-реципієнтів (німецької й

української) та обрано англійські фонemi, які були емпірично вивчені під час дослідження. Добір проводився за такими критеріями: відсутність фонemi мови-донора у фонетичному складі мов, що запозичують, або розходження дистрибутивних властивостей відповідних фонем у мові-донорі й мові-реципієнті. Слуховий та аудиторський види аналізу дозволили визначити ряд особливостей сприйняття на слух алофонів англійських фонем англо-американських запозичень у німецькому та українському мовленні дикторів інформаційних радіоповідомлень. За допомогою методу інструментального аналізу було встановлено набір диференційних акустичних характеристик алофонів англійських фонем англо-американських запозичень у німецькому та українському мовленні. Метод статистичної обробки досліджуваних мовних явищ забезпечив об'єктивність і верифікованість одержаних даних. За допомогою методу лінгвістичної інтерпретації експериментальних даних надано пояснення, системний опис та всебічне тлумачення лінгвістичного значення результатів дослідження, формулювання основних висновків роботи.

Методологічною основою дослідження є положення про варіативну природу мови і мовне варіювання як форми прояву мовного динамізму в синхронії, поняття орфоепічної норми в літературній мові, учення про фонему як мінімальну розпізнавальну одиницю мови, її диференційні ознаки.

Відповідно до загальної мети й викладених вище завдань експериментально-фонетичного дослідження висувається така робоча **гіпотеза**: алофони фонем англо-американських запозичень у сфері інформаційних технологій зазнають певні кількісні та якісні зміни акустичних характеристик у німецькому й українському мовленні, що призводить до виникнення інноваційних одиниць у фонетичних системах мов, що запозичують.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше:

- вивчено якісні й кількісні характеристики алофонів голосних і приголосних фонем англо-американських запозичень у німецькому та українському мовленні в рамках термінології сучасних інформаційних технологій;
- уточнено фонемний інвентар сучасного етапу розвитку німецької й української мов;
- впроваджено термін «ксенофон» для опису інноваційних фонетичних одиниць у німецькому й українському мовленні у сфері інформаційних технологій, які створені за зразком відповідних фонем мови-донора.

Теоретичне значення дослідження полягає в подальшому розробленні теоретичних аспектів функціонування досліджуваних мов-реципієнтів, а також виявленні чинників, що впливають на динаміку,

спрямованість і характер їх розвитку. Установлені закономірності фонетичної адаптації англо-американських запозичень у німецькому та українському мовленні можуть слугувати базою для подальших наукових досліджень у цій галузі, що робить внесок у теорію мови як динамічної системи.

Практичне значення одержаних результатів: розроблено методичні вказівки для написання дипломних робіт «Фонетична адаптація англо-американських запозичень у сфері інформаційних технологій» та «Акустичні параметри фонем англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні». Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані в різних сферах науково-педагогічної діяльності, насамперед у викладанні теоретичних аспектів загального мовознавства (розділи «Мовні контакти» та «Лексичні запозичення»), теоретичної та практичної фонетики німецької й української мов (розділи «Варіативність вимовної системи мови», «Фонетична адаптація англо-американських запозичень у німецькій (українській) мові», «Методика проведення експериментально-фонетичних досліджень»). Дані експерименту можуть поповнити новітні програми обробки звуку, що застосовуються при навчанні студентів-філологів прийомам і методам прикладної фонетики. Результати дослідження безпосередньо стосуються питань кодифікації вимовної норми (складання друкованої й електронної версії нового словника вимови) і культури мовлення в засобах масової інформації.

Особистий внесок здобувача полягає в теоретичному та експериментально-фонетичному обґрунтуванні функціонування інноваційних одиниць (ксенофонів) у німецькому й українському мовленні, які створені за зразком відповідних фонем мови-донора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», доповідалися на міжнародних конференціях: «Мова і культура» (Київ, 2004, 2005), «Сучасні мовленнєві технології» (Одеса, 2005), «Ольвійський форум - 2009: стратегії України в геополітичному просторі» (Ялта, 2009); на всеукраїнських конференціях: "Teaching and Learning for Success: Sailing to New Horizons" (Миколаїв, 2005), «Сучасний стан і перспективи дослідження германських мов та проблеми перекладу» (Житомир, 2009), «Еволюційні тенденції в мові (IV)» (Миколаїв, 2010).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 5 статтях, з них опубліковано у фахових наукових виданнях ВАК України 4 одноосібні й одну у співавторстві (2,7 др. арк.), трьох

тезах доповідей на наукових конференціях (0,5 др. арк.) та двох виданнях методичного характеру (1,8 др. арк.). Загальний обсяг публікацій складає 5 др. арк. Особистий внесок дисертанта в публікацію, яка написана у співавторстві, полягає в підтвердженні теоретичних засад дослідження експериментальними даними.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (215 позицій), переліку веб-сайтів (5 позицій) та додатків.

Повний обсяг дисертації становить 235 сторінок, основний зміст викладено на 180 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його мету і завдання, сформульовано положення, що виносяться на захист, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення, описано методи й прийоми дослідження, подано інформацію про апробацію його результатів.

У **розділі 1. «Теоретичні засади дослідження реалізацій фонем англо-американських запозичень у німецькому та українському мовленні ЗМІ»** проаналізовано алофонічну варіативність фонем англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій у німецькому й українському мовленні, що призводить до виникнення інноваційних звукових одиниць (ксенофонів) у фонетичних системах мов, що запозичують.

Фонетична варіативність як об'єктивна властивість мовної системи є одним із найяскравіших проявів мовної еволюції. Внутрішні чинники фонетичної варіативності, що притаманні самій мові, її структурі й характеру функціонування її елементів, зумовлені позиційно-комбінаторними змінами, тобто тими внутрішньомовними процесами, які не залежать від волі й свідомості носіїв мови. Зовнішні причини мовної варіативності значною мірою пов'язані із соціальними чинниками.

Соціальні чинники впливають не лише на формування об'єктивної вимовної норми, а й на її кодифікацію шляхом свідомого впливу засобами мовної політики (Т. М. Ніколаєва). Поняття вимовної варіативності нерозривно пов'язане з поняттям орфоепічної норми мови, яка визначає характер реалізації потенцій, що закладені в системі (Л. О. Вербицька). Говорячи про норму, слід урахувувати той факт, що мова є сукупністю так званих субмов (окремих мовних систем), які мають власну форму реалізації. Проникнення інформаційних технологій у повсякденне життя мільйонів людей призводить до значного

поширення лексики цієї галузі науки й техніки, її входженню в усну комунікацію людей, що не тільки професійно займаються цією проблематикою, але й пов'язаних із нею опосередковано як користувачі. Уживання термінів за межами наукового стилю (у розмовному мовленні, у ЗМІ) сприяє їх детермінологізації, зближенню із загальноживаною лексикою, входженню даного шару лексики до загальнолітературної мови й закріпленню запозичень в узусі (Т. Р. Кияк).

На фонетичному рівні термінологічна лексика й запозичення виділяються в особливу підсистему, тому що вони виходять за межі фонетичної системи мови (М. Я. Гловінська). Вимова цих слів потребує для свого опису принципово інших правил, ніж ті, які описують вимову всіх інших слів мови. Крім того, вимова більшості термінологічних запозичень відзначається варіативністю. Лінгвісти підкреслюють особливу роль спеціальної лексики, система якої легко абсорбує запозичення та містить фонетичні елементи, що потенційно можливі до засвоєння в системі мови-реципієнта; фонетичні особливості запозиченої термінологічної лексики розглядаються як стадія їх подальшої фонетичної адаптації – адже нове з'являється звичайно за межами літературного вживання й лише поступово може закріпитися в літературній мові (В. Г. Дем'янов, В. А. Іцкович).

З погляду проникності явищ мовної інтерференції існує значна різниця між структурними рівнями мови: ярусом мовної системи, найбільш схильним до контактних змін, є лексика. Саме лексичними запозиченнями опосередковано більшу частину контактних зумовлених фонологічних змін.

Фонетичний рівень унаслідок значущості своїх одиниць як стройових елементів матеріальної форми існування мови підлягає змінам найменшою мірою. Усяке лексичне запозичення, що проникає до тієї чи іншої мови, є для неї новим елементом. Однак внесена ззовні інновація може бути лише частковою: фактично іноземне слово запозичується дуже рідко в оригінальному вигляді, з властивими йому звуками, формами й значеннями, тому що це означало б ціле зрушення в системі мови, що запозичує.

Розбіжності фонемного інвентарю позиційно-комбінаторних алофонів фонем взаємодіючих мов, розходження у правилах позиційної реалізації фонем, сполучуваності, співвідношення диференційних та інтегральних ознак зумовлюють інтерференцію на фонетичному й фонологічному рівнях. Для фонетичної адаптації іншомовних слів суттєвим виявляється різноманіття форм передачі їх звукового складу у фонетичній системі мови-реципієнта, що призводить до виникнення складних діафонічних і ксенофонічних відносин між фонетичними системами контактуючих мов, які проявляються у вигляді співіснуючих звукових варіантів. Таким

чином, одна запозичена лексема може мати в системі мови-реципієнта більше ніж одну фонемну оболонку, які не мають змісторозрізнявального характеру. Ставши фонетичними ознаками мови, що запозичує, явища інтерференційного характеру починають виступати як відмітні ознаки фонетичної системи; у цьому випадку інтерференція стає одним із джерел мовної варіативності. На певному етапі адаптації запозичення в мові, коли звукотип, що включається до системи, функціонує лише у фонетично не асимільованій лексиці, можна констатувати співіснування в мові двох фонологічних систем, одна з яких обмежена запозиченим матеріалом. Функціонування фонетично маркованого елемента здійснюється поряд зі споконвічним, далі шляхом витіснення споконвічного елемента можливий перехід новотвору на системний рівень. Саме цей механізм провокує глибинні явища, які модифікують систему мови-реципієнта.

Потенціал мови, що запозичує, дозволяє їй розширювати дистрибуції власних фонем на фонологічному рівні, що призводить до внутрішніх перебудов і зрушень фонологічної системи мови-реципієнта, яка традиційно вважається найбільш стійкою й закритою щодо зовнішніх впливів. На фонологічному рівні мова не запозичує нової одиниці, а створює її відповідно до своєї структурної організації (Ю. О. Жлуктенко, М. Д. Нікіфоров). Фонемі, скопійовані з іншомовних, часто залишаються на крайніх позиціях у мовній структурі, однак згодом частина цих фонем засвоюється новою системою й перетворюється на її постійні компоненти, складає нові опозиції з власними фонемами цієї системи й навіть може тією чи іншою мірою видозмінити звуковий склад мови-реципієнта (Л. М. Курченко, М. Д. Нікіфоров). Хоча цей процес традиційно й описується як «запозичення» або «перенесення фонем», у дійсності це явище є власним утворенням за певним іншомовним зразком. З метою виділення особливого статусу цих інновацій у фонологічній системі мови-реципієнта використовується термін «ксенофони» або «іноземні звуки», який був запропонований шведськими вченими Р. Еклундом та А. Ліндштрюмом. Такий підхід дозволяє аналізувати функціонування нових фонетичних одиниць із позицій внутрішньомовного розвитку.

Мовні інновації, що відбуваються в орфоепічному мовленні, знаходять своє відображення у сфері засобів масової інформації. ЗМІ за сучасних умов є основними «посередниками» в міграції слів з однієї мови до іншої, відіграють велику роль у популяризації іноземних лексем. Джерела, які мають інформаційний характер, найшвидше реагують на зміни, що відбуваються в суспільстві, і привносять відповідні поняття в мовлення й мову. Слід зазначити зразковість засобів масової інформації як законодавців мовної й мовленнєвої норми в плані її зміни

й закріплення. Мовлення дикторів радіо й телебачення вважається еталонним, зразковим. Теле- й радіомовлення значною мірою впливає на формування літературної мови, слугує одним з основних чинників зміни й поширення сучасних норм літературної мови, є орієнтиром для мовної практики сучасного суспільства.

У розділі 2. «Методика організації експериментально-фонетичного дослідження реалізації фонем англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні» описано експериментальний матеріал, програму проведення експериментально-фонетичного дослідження, послідовність виконання статистичного аналізу експериментальних даних.

Матеріал дослідження склали автентичні тексти інформаційних програм сфери інформаційних технологій британської, німецької й української національних радіостанцій, аналіз яких визначив особливості фонетичної адаптації англо-американізмів у мовах, що запозичують (німецькій та українській) у зіставленні з мовою-донором (англійською).

Слуховий аналіз проводився дослідником та дозволив визначити корпус текстів радіоповідомлень, які відповідали нормативній дикторській реалізації: оцінювались такі параметри оцінки мовлення диктора, як артикуляційна чіткість, виразність (нечітка, чітка, надчітка), темп мовлення (дуже повільний, помірний, дуже швидкий), сила звучання звуку (занадто тихо, помірно, занадто голосно). Аудиторський аналіз, учасниками якого були викладачі ВНЗ в кількості 10 осіб, спеціалісти в галузі фонетики, ґрунтувався на інформації, яка була одержана під час слухового аналізу.

Результати слухового та аудиторського аналізів уможливили визначення ступеня відмінності в реалізації досліджуваних алофонів англійських фонем у німецькому й українському мовленні на рівні слухового сприйняття.

Інструментальний аналіз дозволив одержати повну інформацію щодо акустичних особливостей реалізації фонем англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні. Аналіз акустичних характеристик голосних і приголосних звуків проводився за допомогою спектрального аналізу, який дав можливість одержати спектральне зображення досліджуваних сегментів мовлення, проаналізувати формантні переходи досліджуваних звуків. Обробка спектрограм й інтерпретація одержаних результатів проводилася відповідно до методик і рекомендацій, детально описаних у науковій літературі (Л. В. Бондарко, С. В. Кодзасов, О. Ф. Кривнова, К. Machelett, P. Ladefoged).

Статистична обробка даних експериментально-фонетичних досліджень пов'язана з визначенням закономірностей у структурі

аналізованого явища, оскільки живе мовлення становить випадковий процес, і фізичні параметри звуків можуть розглядатися як випадкові величини. Застосування статистичних методів дозволяє встановити відносно відхилення у визначенні частоти появи того чи іншого варіанта реалізації фонем англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні з метою встановлення закономірності дослідженого мовленнєвого явища.

У розділі 3. «Аналіз результатів функціонування англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій у німецькому та українському мовленні» наведено результати аудиторського й акустичного аналізів реалізацій фонем англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні, а також зіставна характеристика їхніх акустичних параметрів із відповідними параметрами фонем в англійському мовленні.

Під час інструментального аналізу було проаналізовано реалізації фонем англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні, які зазнали субституції в мовах-реципієнтах і були класифіковані як діафони; реалізації фонем англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні, які продемонстрували чужорідність у фонетичних системах мов, що запозичують, і були віднесені аудитором до класу ксенофонів. Проведений інструментальний аналіз дозволив визначити кількісні характеристики акустичних параметрів алофонів фонем англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні для зіставлення з характеристиками акустичних параметрів алофонів відповідних фонем в англійському мовленні.

Результати аналізу акустичних параметрів голосних діафонів англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні показали, що переважна більшість аналізованих комбінацій характеризується значною пристосованістю до звукових моделей та їхніх елементів, властивих мовам-реципієнтам. В українському мовленні спостерігається заміна голосних фонем англо-американських запозичень відповідними діафонами мови-реципієнта, при цьому відбувається втрата кореляції «довгий - короткий» голосний, що підтверджується тривалістю відповідних сегментів на спектрограмах. Дифтонги англо-американських запозичень в українському мовленні зазнають повної фонетичної субституції фонемами мови-реципієнта. У випадку заміни англійського дифтонга комбінацією двох голосних українських фонем фіксуються більш тривалі стаціонарні ділянки реалізованих голосних (квазіконстантні фази), у той час як англійські дифтонги в мовленні британських дикторів складаються винятково з перехідних ділянок, тобто мають дифтонгоїдний характер.

На особливу увагу заслуговує реалізація англійських ксенофонів-дифтонгів у мовленні німецьких дикторів. Спектрограми дифтонгів [oV] і [eI] демонструють чітку зміну якості голосних усередині складу, тобто відсутність монофтонгізації цих дифтонгів у німецькому мовленні. Спостерігається типова для дифтонгів безперервна зміна якості голосних у вигляді ковзних переходів формантних показників від першого голосного до другого. Реалізація англійських дифтонгів у німецькому мовленні є інноваційним фонетичним явищем.

Спектральний аналіз дифтонга [eI], відтвореного в німецькому мовленні, та зіставлення показників його перших двох формант із відповідними параметрами дифтонга, реалізованого британськими дикторами, виявив такі особливості: показник F2 (дещо нижче 2000 Гц – зазначені середньодикторські показники формант) аналізованих ксенофонів наближається до відповідних показників англійської фонемі [e]. Можна констатувати, що даний ксенофон у німецькому мовленні зберігає якісні характеристики свого англійського прототипу, і на відміну від відповідної німецької фонемі [ɔ] місце артикуляції більшою мірою зміщено до заднього ряду.

Спектральний аналіз англійського дифтонга [oV], реалізованого німецькими дикторами, та зіставлення показників його перших двох формант із відповідними параметрами дифтонга, відтвореного британськими дикторами, виявив такі особливості: показник F1 (близько 480 Гц) ядра дифтонга, реалізованого німецькими дикторами, значно нижче відповідного показника дифтонга, реалізованого британськими дикторами (близько 600 Гц), тобто в німецькому мовленні відбувається зсув ядра дифтонга до заднього ряду. Характеристики формант дослідженого ксенофона продемонстрували якісну заміну англійського дифтонга алофонами німецьких фонем [ɔ] і [ɔ], при цьому зберігаються ковзні переходи формант від першого голосного до другого, що свідчить про дифтонгоїдний характер ксенофона.

Слід зазначити, що при реалізації голосних ксенофонів у німецькому мовленні на початку слова зафіксовано твердий приступ, що властиво німецькій фонетичній системі. На спектрограмі твердий приступ відображається у вигляді паузи сигналу менш 100 мс (при цьому відсутні показники частоти основного тону) перед реалізованим голосним, що супроводжується різким переходом до власних характеристик голосного.

Консонантні системи мов-реципієнтів демонструють більш толерантне ставлення до сторонніх звукових проявів: як ксенофони в обох мовах-реципієнтах функціонують такі англійські приголосні фонемі [ɔ], [D], [T]. Крім того, у німецькій мові відзначено реалізацію ксенофонів-апроксимантів [w] і темного [l], глухого фрикативного [s]

у позиції перед голосним, африкати [G], дзвінкого проривного [d] в кінці слова або складу, а також фонемних комбінацій [sp] і [st] в ініціальній позиції.

Спектральний аналіз приголосних ксенофонів, відтворених у німецькому й українському мовленні, визначив особливості їх акустичних характеристик і дозволив виявити ступінь інтерферентного впливу мови-реципієнта: спектрограми фрикативних ксенофонів [D] і [T] у німецькому й українському мовленні характеризуються більш чітко вираженим спектром у порівнянні з реалізацією фонем [D] і [T] у мовленні англійських дикторів. Цей факт пояснюється збільшенням переднього резонансного простору при відтворенні ксенофонів [D] і [T] у досліджуваних мовах-реципієнтах.

Спектрограми ксенофона-сонанта [w] у передвокальній позиції в німецькому й українському мовленні виявляють свою відмінність від спектрограми сонанта [w] у мовленні британських дикторів, яка проявляється в ледь помітних світлих пропусках, що сигналізують про утворення слабкого зімкнення.

Аналіз спектрограм ксенофона-сонанта [w] у передвокальній позиції в німецькому мовленні характеризується меншим зниженням значень усіх формант (значною мірою це співвідноситься з падінням лінії F2) у порівнянні з даними спектрограм сонанта [w] в англійському мовленні, що констатує меншу огубленість ксенофона [w] у досліджуваній мові-реципієнті.

Акустичні відмінності реалізацій англійського темного [ɪ] (у фінальній позиції) та світлого [i] характеризуються більш низьким показником F2 (1200 Гц) і характерним для темного [ɪ] ковзанням формант від голосного до латерального. На спектрограмі світлий [i] має якості формант голосних переднього ряду, темний [ɪ] – формантні характеристики голосних заднього ряду. Таким чином, вирішальним фактором у визначенні якості [i] є лінія F2: з більшим інтервалом від F1 вона є показником реалізації світлого [i] (значна різниця F2 – F1 характеризує голосні переднього ряду, мінімальна різниця – голосні заднього ряду), а зі значно меншою відстанню від F1 – реалізації темного [ɪ]. На спектрограмах мовлення дикторів-німців показник F2 (1800 Гц) значно вище рівня F2 в англійському мовленні. У німецьких дикторів різниця F2 – F1 становить 700 Гц, у британських – 400 Гц, тобто темне [ɪ] у німецькому мовленні має інтерферентний характер.

Особливістю дзвінкого проривного ксенофона [d] у фінальній позиції й ксенофона-африкати [G] у німецькому мовленні є напівдзвінка реалізація [d] (як самостійного ксенофона й першого компонента африкати [G]), що констатує інтерферентний характер обох ксенофонів

у німецькому мовленні: спектрограми демонструють менш чітку, переривчасту «голосову лінію» у нижній частотній ділянці, ніж у відповідних лексемах у мовленні британських дикторів.

Відтворення ксенофона [s] у позиції перед голосним та фонемних комбінацій [sp] і [st] в ініціальній позиції не виявили акустичних особливостей реалізації в німецькому мовленні.

Результати проведеного інструментального аналізу доводять, що переважна більшість аналізованих комбінацій характеризується значною пристосованістю до звукових моделей та їхніх елементів, які властиві мовам-реципієнтам. Вокалічні системи обох досліджуваних мов-реципієнтів демонструють заміну голосних фонем англо-американських запозичень відповідними діафонами. Реалізація ксенофонів у системі вокалізму обмежена вживанням дифтонгів [oV] і [el] в німецькому мовленні. Консонантним системам обох мов-реципієнтів властиве більш частотне відтворення ксенофонів. Акустичний аналіз ксенофонів установив особливості їх відтворення з урахуванням інтерферентного впливу мов-реципієнтів.

У **висновках** наведено результати експериментально-фонетичного дослідження, викладено основні положення й окреслено перспективи подальших наукових студій із зазначеної проблематики.

ВИСНОВКИ

Аналіз результатів дослідження дає підстави стверджувати, що динаміка внутрішньої структури мови зумовлена взаємодією власне лінгвістичних [процес фонетичної адаптації лексичних запозичень, вимовна варіативність, утворення інноваційних фонетичних одиниць (ксенофонів) за іншомовним зразком] та екстралінгвістичних (соціокультурних) чинників, до яких у цьому дослідженні віднесено мовне контактування, стиль мовлення, зумовлений типом комунікації (мовлення ЗМІ, інформаційний характер повідомлення), та соціальний статус мовця.

Мовні інновації знаходять своє відображення в засобах масової інформації. Джерела інформаційного характеру оперативно реагують на зміни, що відбуваються в суспільстві, і привносять відповідні поняття та інноваційні фонетичні одиниці в мовлення й мову. Переважною сферою лексичних запозичень виявляються периферійні шари лексики, зокрема спеціальна лексика, фонетичні особливості якої розглядаються як стадія їх подальшої фонетичної адаптації та закріплення в літературній мові.

Установлено, що ступінь фонетичної адаптації англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій варіює у досліджуваних мовах-реципієнтах: в українській мові переважає системно-лінгвістична інтеграція запозичень, у німецькій мові англо-американські запозичення

зазнають як системно-лінгвістичної інтеграції, так і соціолінгвістичної (узуальної) інтеграції.

Результати проведеного експериментально-фонетичного дослідження доводять, що фонетична адаптація англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій зумовлює алофонічне варіювання голосних і приголосних англійських фонем у німецькому й українському мовленні, що призводить до виникнення складних діафонічних відносин (у вигляді співіснуючих звукових варіантів) між фонетичними системами контактуючих мов. У фонетичних системах досліджуваних мов-реципієнтів експериментально встановлено функціонування інноваційних одиниць (ксенофонів), які створені за зразком відповідних фонем мови-донора; констатовано інтерферентний вплив мов-реципієнтів на акустичні характеристики ксенофонів.

Як механізми алофонічного варіювання голосних і приголосних англійських фонем у німецькому й українському мовленні дикторів радіоповідомлень виступають такі: заміна вихідної англійської фонемі відповідною фонемою мови-реципієнта, при цьому найбільшою фонетичною варіативністю відрізняється реалізація англійських фонем, що не мають відповідностей у німецькій та українській мовах; звукова конвергенція (передача двох іншомовних фонем однією фонемою мови, що запозичує); звукова дивергенція (передача однієї фонемі запозиченого слова різними фонемами мови, що запозичує); синтагматична субституція (заміна однієї фонемі мови-донора кількома фонемами мови-реципієнта); реалізація ксенофонів.

Проведене дослідження демонструє різний ступінь фонетичної адаптації англо-американських запозичень у вокалічній та консонантній системах мов-реципієнтів: вокалічним системам обох мов-реципієнтів властиве встановлення діафонічних відносин, у той час як консонантні системи обох мов, що запозичують, значною мірою розширюють свій фонемний інвентар за рахунок ксенофонів при вимові англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій.

Статистичне опрацювання одержаних під час дослідження результатів дозволяє класифікувати ксенофони [ɪ], [G], [W], а також [s] у позиції перед голосним та фонемні комбінації [sp] і [st] в ініціальній позиції як закономірності, що поширюються на значний шар англо-американських запозичених лексем сфери інформаційних технологій у німецькому мовленні. Водночас статистичні дані свідчать про те, що вживання ксенофонів [D], [T] у німецькому та українському мовленні, ксенофона [ɪ] в українському мовленні, ксенофонів [d] у фінальній позиції та темного [l] у німецькому мовленні не є закономірним явищем і може

розглядатися лише як загальна тенденція сучасного стану фонетичних систем досліджуваних мов.

Констатовано, що українська мова в значно меншій мірі у порівнянні з німецькою розширює свій фонемний інвентар за рахунок ксенофонів англійського походження при вимові англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій. Таке явище пояснюється соціокультурними чинниками: знання англійської мови в Україні поки не є ознакою успішності або показником високого професійного рівня. Однак сучасні реалії суспільства спрямовані на те, що знання англійської мови, розуміння й уживання англо-американських запозичень у різноманітних сферах діяльності стає вагомим і безальтернативним компонентом мовної компетенції будь-якої освіченої людини. Ураховуючи прогресивність цієї тенденції, можна прогнозувати в майбутньому збільшення ксенофонів англійського походження в українському мовленні.

Установлені під час дослідження тенденції до фонетичних інновацій у системах досліджуваних мов-реципієнтів дозволяють прогнозувати подальше закріплення зазначеної тенденції в мовах, що запозичують, у досліджуваній сфері, а також проникнення й поширення реалізації ксенофонів у лексиці інших підмов.

Одержані результати не вичерпують проблематики, яка порушена в роботі. Установлені в дослідженні тенденції глобалізації в галузі терміносистеми інформаційних технологій на лексичному й фонетичному рівнях схильні до збільшення, тому подальше розроблення проблеми фонетичної адаптації та функціонування англо-американських запозичень у мовленні є перспективним завданням експериментально-фонетичних досліджень.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Жмаева Н. С. Адаптация англо-американских заимствований немецкой терминологии в сфере компьютерных технологий / Т. М. Королева, Н. С. Жмаева // Мова і культура. – Вип. 7. – Т. II. Культурологічний підхід до викладання мови і літератури. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2004. – С. 160 – 165.

2. Жмаева Н. С. Акустичні параметри фонем англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні: [Методичні вказівки з підготовки фонетичного експерименту для написання дипломних робіт для студентів спеціальності «Прикладна лінгвістика» інституту мов світу] / Н. С. Жмаева. – Одеса: ПНПУ, 2010. – 20 с.

3. Жмаева Н. С. Грамматическая ассимиляция англо-американских заимствований немецкой терминологии в сфере компьютерных

технологій / Н. С. Жмаєва // Мова і культура. – Вип. 8. – Т. IV. Міжкультурна комунікація. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2005. – С. 230 – 235.

4. Жмаєва Н. С. К вопросу о фонологическом статусе фонем англо-американских заимствований / Н. С. Жмаєва // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Вип. 106. – Т. 119. Філологія. Мовознавство. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – С. 18 – 22.

5. Жмаєва Н. С. К проблеме ксенофеномена в современном немецком языке / Н. С. Жмаєва // Матеріали науково-практичної конференції «Ольвійський форум – 2009». – Миколаїв, 2009. – С. 141 – 146.

6. Жмаєва Н. С. Реализация гласных фонем англо-американских заимствований сферы информационных технологий / Н. С. Жмаєва // Новітня філологія. – № 35 (15). – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – С. 59 – 71.

7. Жмаєва Н. С. Реалізація приголосних фонем англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій / Н. С. Жмаєва // Науковий вісник ПДПУ імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки (збірник наукових праць). – № 10. – Одеса: Астропринт, 2010. – С. 17 – 26.

8. Жмаєва Н. С. Фонетическая ассимиляция англо-американских заимствований немецкой терминологии в сфере компьютерных технологий и коммуникации (система вокализма) / Н. С. Жмаєва // Матеріали міжнародної наукової конференції «Сучасні мовленнєві технології». – Миколаїв, 2005. – С. 156 – 158.

9. Жмаєва Н. С. Фонетична адаптація англо-американських запозичень у сфері інформаційних технологій: [Методичні вказівки для написання дипломних робіт для студентів 4–5 курсів факультету іноземних мов спеціальності «Прикладна лінгвістика»] / Н. С. Жмаєва. – Одеса: ПНПУ, 2008. – 20 с.

10. Zhmayeva N.S. Adaptation of Anglicisms in German Computer Terminology / N. S. Zhmayeva // Teaching and Learning for Success / Sailing to New Horizons [TESOL-South Ukraine Regional Conference]: abstracts. – Mykolajiv, 2005. – P. 76 – 77.

АНОТАЦІЯ

Жмаєва Н. С. Особливості фонетичної адаптації англо-американських запозичень у сфері інформаційних технологій (експериментально-фонетичне дослідження). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2010.

Дисертацію присвячено проблемі варіювання мовних одиниць, зокрема вивченню фонетичної адаптації голосних і приголосних англійських фонем англо-американських запозичень термінології сучасних інформаційних технологій у мовленні дикторів засобів масової інформації. Фонетичне пристосування запозичень зумовлює алофонічне варіювання голосних і приголосних англійських фонем у німецькому й українському мовленні, що призводить до виникнення складних діафонічних відносин (у вигляді співіснуючих звукових варіантів) між фонетичними системами контактуючих мов. У фонетичних системах досліджуваних мов-реципієнтів експериментально встановлено інноваційні одиниці (ксенофони), які створені за зразком відповідних фонем мови-донора; констатовано інтерферентний вплив мов-реципієнтів на акустичні характеристики ксенофонів.

Виявлено специфіку впливу провідних соціокультурних чинників, таких як мовні контакти, стиль мовлення та соціальний статус мовця, на поширеність вживання інноваційних фонетичних одиниць (ксенофонів) у мовленні.

Ключові слова: фонетична адаптація, англо-американські запозичення, термінологія сфери інформаційних технологій, мовлення дикторів засобів масової інформації, механізми алофонічного варіювання, діафонічні відносини, інноваційні фонетичні одиниці, ксенофони, інтерферентний вплив.

АННОТАЦИЯ

Жмаева Н. С. Особенности фонетической адаптации англо-американских заимствований в сфере информационных технологий (экспериментально-фонетическое исследование). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2010.

Диссертация посвящена проблеме варьирования языковых единиц – в частности, изучению фонетической адаптации аллофонов гласных и согласных английских фонем англо-американских заимствований терминологии современных информационных технологий в речи дикторов средств массовой информации.

Фонетическая адаптация англо-американских заимствований сферы информационных технологий обуславливает аллофоническое варьирование гласных и согласных английских фонем в немецкой и украинской речи, что приводит к возникновению сложных диафонических отношений (в виде сосуществующих звуковых вариантов) между фонетическими системами контактирующих языков.

В фонетических системах исследуемых языков-реципиентов экспериментально установлено функционирование инновационных единиц (ксенофонов), созданных по образцу соответствующих фонем языков-доноров; констатировано интерферентное влияние языков-реципиентов на акустические характеристики ксенофонов.

Анализ результатов исследования дает основания утверждать, что динамика внутренней структуры языка обусловлена взаимодействием собственно лингвистических [процесс фонетической адаптации лексических заимствований, производительная вариативность, создание инновационных фонетических единиц (ксенофонов) по иноязычному образцу] и экстралингвистических (социокультурных) факторов, к которым в данном исследовании отнесено языковое контактирование, стиль речи, обусловленный типом коммуникации (речь СМИ, информационный характер сообщения), и социальный статус говорящего.

Языковые инновации находят свое отображение в средствах массовой информации. Источники информационного характера оперативно реагируют на изменения, которые происходят в обществе, и вносят соответствующие понятия и инновационные фонетические единицы в речь и язык. Наиболее податливым контактным изменениям уровнем языковой системы является лексика, которая обуславливает фонологические изменения. Преобладающей сферой лексических заимствований оказываются периферийные пласты лексики, в частности, специальная лексика, фонетические особенности которой рассматриваются как стадия их дальнейшей фонетической адаптации и закрепления в литературном языке.

В качестве механизмов аллофонического варьирования гласных и согласных английских фонем в немецкой и украинской речи дикторов радиосообщений выступают следующие: замена исходной английской фонемы соответствующей фонемой языка-реципиента, при этом наибольшей фонетической вариативностью отличается реализация английских фонем, не имеющих соответствий в немецком и украинском языках; звуковая конвергенция (передача двух иноязычных фонем одной фонемой заимствующего языка); звуковая дивергенция (передача одной фонемы заимствованного слова разными фонемами заимствующего языка); синтагматическая субституция (замена одной фонемы языка-донора несколькими фонемами языка-реципиента); реализация ксенофонов.

Проведенное исследование демонстрирует разную степень фонетической адаптации англо-американских заимствований в вокалической и консонантной системах языков-реципиентов: вокалическим системам обоих языков-реципиентов присуще

установление диафонических отношений, в то время как консонантные системы обоих заимствующих языков в значительной мере расширяют свой фонемный инвентарь за счет ксенофонов при произнесении англо-американских заимствований сферы информационных технологий.

Констатировано, что в украинском языке в значительно меньшей степени, по сравнению с немецким, происходит реализация ксенофонов английского происхождения при произнесении англо-американских заимствований сферы информационных технологий. Такое явление объясняется социокультурными факторами: знание английского языка в Украине пока не является признаком успешности или показателем высокого профессионального уровня. Однако, современные реалии общества направлены на то, что знание английского языка, понимание и употребление англо-американских заимствований в различных сферах деятельности становится весомым и безальтернативным компонентом языковой компетенции любого просвещенного человека. Учитывая прогрессивность данной тенденции, можно прогнозировать в будущем увеличение ксенофонов английского происхождения в украинской речи.

Ключевые слова: фонетическая адаптация, англо-американские заимствования, терминология сферы информационных технологий, речь дикторов средств массовой информации, механизмы аллофонического варьирования, диафонические отношения, инновационные фонетические единицы, ксенофоны, интерферентное влияние.

RESUME

Zhmayeva N. S. Peculiarities of English-American Borrowings' Phonetic Adaptation within the Field of Informational Technologies (Experimental Phonetic Research). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in philology, speciality 10.02.15 – General Linguistics. – The state institution "South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky", Odessa, 2010.

The thesis focuses on the problem of the language units' variation, i.e. the problem of phonetic adaptation of allophones of the vowel and consonant English phonemes in the English-American borrowed terminology within the field of modern informational technologies in mass media newsreaders' speech. The mechanisms of allophonic variation of the vowel and consonant English phonemes in German and Ukrainian speech are defined.

The importance of sound complex variety in the recipient language is ascertained to be caused by the compound diaphonic relations between the phonetic systems of the languages in contact as coexisting sound variants. The innovative units (xenophones) in the phonetic systems of the borrowing languages follow the pattern of the corresponding phonemes of the donor

language, is proved. Acoustic characteristics of the xenophones are experimentally ascertained, the interferential influence of the donor language is proved.

The impact of major social and cultural factors, such as intensity of language contacts, style of speech and the speaker's social status on the innovative phonetic units (xenophones) introduction into speech are defined.

Key words: phonetic adaptability, English-American borrowings, terminology within the field of informational technologies, newsreaders' speech in mass media, mechanisms of allophonic variation, diaphonic relations, innovative phonetic units, xenophones, interferential influence.

Підписано до друку 21.05.2010. Папір офсетний А60х90/16.
Заказ № 539. Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.
копіювальний центр Грецький будинок" ЧП "Майн-Рейн Круїз"
(Свідоцтво А00 №270443 від 11.03.2001 р.)
м. Одеса, пров. Віце-Адмірала Жукова, 3/7
тел./факс: (0482) 375-235